

अनिवार्यपत्रम् ।

शास्त्री ॥

22-04-2021

Impressions

Date

Page

व्याकरणस्य धातुस्य कृते साहित्यम् ।

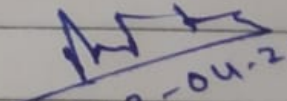
रघुवंशम् - षष्ठः सर्गः ।

" स तत्र मञ्चेषु मनोज्ञवैभान् सिंहासनस्थानुपचारवत्सु ।
वैमानिकानां मरुतामपश्यत् आकृष्टलीलान्तरलोकपालान् ॥ "

रघुवंशमहाकाण्डस्य कालिदासप्रणीतस्य
षष्ठसर्गात् इन्दुमतीस्वयंवरकथाप्रसङ्गाद्बुद्धमस्ति पद्यमिदम् ।
अन्वयः → स तत्र वैमानिकानां मरुताम् आकृष्टलीलान् उपचारवत्सु
मञ्चेषु सिंहासनस्थान् मनोज्ञवैभान् नरलोकपालान्
अपश्यत् ।

राज्ञः भोजस्य रात्रिकालीनमतिथिसत्कारमङ्गीकृत्य प्रातः काले
सुसज्जितवेषः अजः स्वयंवरमण्डपं प्राप्य तत्रोपस्थितान्
भूपतीनेवं ददर्श । कविः कथयति यत् अजकुमारो व्योम्नि
विमानोपविष्टान् देवानिव स्वयंवरमण्डपे सुसज्जितेषु
पर्यङ्केषु सिंहासनासीनान् मनोहरवैभान् भूपालकान्
विलोकयामास ।

अस्मिन् श्लोके जृङ्गारसस्य प्राचान्वयम् ।
वैदग्ध्यं रीतिः, मान्युर्थगुणः, उत्प्रेक्षासङ्कारः, उपजातिवृत्तञ्च

22-04-21

डॉ० निर्मल कुमार झा, सं० प्राचार्यः ।
रा० उ० सं० महावि० दरभंगा, पूर्णियाँ ।

११-०५-२०२१

शास्त्री I

अनिवार्य प्रथमपत्रम् ।
साहित्यम् ।

व्याकरणेतर क्षेत्रेभ्यः कृते ।

Impressions

Date

Page

पारिभाषिक शब्दाः →

१. उपदेशः → आद्यौच्चारणम् मुनित्रयस्य (पाणिनी, कात्यायनः, पतञ्जलिः) । यथा → च्यातुपाठः, सूत्राणि, गणपाठः, उणादि पाठः, सिङ्गानुशासनम्, आगमः, प्रत्ययः, आदेशः आदयः ।

च्यातुपाठस्य उदाहरणम् पश्यतु → स्वादयः च्यातवः ।

गणपाठस्योदाहरणम् → शकन्च्वादिषु परस्परवाच्यम् ।

सूत्रपाठः (संज्ञादिसूत्रस्य) → सुप्तिङन्तं पदम् ।

आगमः → आगमः मित्रवत् भवति अन्यवर्गीस्य ।

यथा → स्वच्दाया (स्व + दाया)

स्वत् दाया, 'दे च' सूत्रेण तुकागमः ।

स्वद् दाया, 'इत्' जशोऽन्ते ।

स्वज् दाया, स्तोः श्चुना श्चुः ।

स्वच् दाया, स्वरि च सूत्रेण ।

स्वच्दाया ।

आदेशः → शत्रुवत् । इति + असम् = इत्यलम् ।

अत्र इकारस्थाने 'य' आदेशः ।

११-०५-२१

डॉ० निर्मलकुमार झा, सं० प्राचार्यः ।

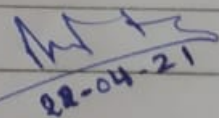
रा० ३० सं० महावि० सुखसेना, पूर्णियाँ

किसी भी भाषा के वाक्यों को अन्य भाषा में रूपान्तरित करना अनुवाद कहलाता है। जिस वाक्य का अनुवाद करना होता है, उसके अर्थ तथा भाव अन्य भाषा में भी सुरक्षित होने चाहिए। इस प्रकार कहा जा सकता है कि अनुवाद करना एक कला है।

हिन्दी से संस्कृत में अनुवाद करना अत्यन्त सरल है क्योंकि हिन्दी, संस्कृत से उद्भूत भाषा है। इसमें प्रायः संस्कृत के नियम ही व्यवहृत होते हैं। शब्दकोश भी संस्कृत का ही है। थोड़ा अन्तर लिख हुए इन दोनों भाषाओं में कोई विशेष अन्तर नहीं है।

हिन्दी से संस्कृत में अनुवाद करने के लिए कुछ विशेष बातों का ध्यान रखना चाहिए। हिन्दी के वाक्य को ध्यान से दो-तीन बार पढ़ें। फिर उस वाक्य में सबसे पहले क्रियापद को देखकर लकार यानि काल का निर्धारण करें और यह निर्णय करें कि वाक्य किस काल का है यानि क्रिया किस समय हुई, हो रही है, होगी या फिर इस वाक्य द्वारा 'चाहिए' अथवा विधि, आमन्त्रण, आज्ञा, आदेश आदि का भाव तो प्रकट नहीं हो रहा है। कालनिर्धारण के पश्चात् क्रियापद से ही कर्ता के पुरुष, वचन आदि का ज्ञान हो जाता है। कर्ता के अनुसार ही क्रियापद होता है, विभिन्न लकारों में।
यथा → रामः गृहं गच्छति। इस वाक्य में (राम घर जाता है) गच्छति क्रियापद लट् लकार (वर्तमानकाल), प्रथम पुरुष, एकवचन में है। इस वाक्य का कर्ता 'राम' प्रथमपुं, एकवचन का है। उसी के अनुसार क्रियापद 'गच्छति' है लट् लकार में।

शेष अगले दिन ।

22-04-21

डॉ० निर्मल कुमार झा, स० प्राचार्य
रा० 30 स० महावि० सुखसेना, पूर्णियाँ

साहित्यम् (प्रतिष्ठा)

शास्त्री III

22-04-21

Impressions

Date

Page

अष्टपत्रम् ।

मालविकाग्निमित्रम् ।

मङ्गलाचरणम् → " एकैश्वर्ये स्थितोऽपि प्रणतबहुफले यः स्वयं कृत्वाथाः ।
कान्तासंमिष्टदेहोऽप्यविषयमनसां यः पुरस्ताद् यतीनाम् ॥
अष्टाभिर्यस्य कृत्स्नं जगदपि तनुभिर्बिभ्रतो नाभिमानः ।
सन्मार्गीलोकनाथ व्यपनयतु स वस्तामसीं वृत्तिमीशः ॥"

महाकविकालिदासरचितात् ग्रन्थात्

मालविकाग्निमित्रात् नाटकात् उद्घृतोऽयं श्लोकः मङ्गलरूपम् ।
अत्र कविः महादेवस्तुतिव्याजेन दर्शकानां मङ्गलानि भवेयुः इति
कामये । स कथयति →

यो भगवान् शङ्करः स्वकीयभक्तेभ्यो मनोवाञ्छितफलानाम् अपारं
माण्डारं दद्यान्नोऽपि केवलं राजचर्म परिचाय स्वकार्यं सम्पादयति,
स्वशरीरार्घ्यं स्वकीयपत्नीं गौरीं निचायापि विश्वस्य भोगेभ्यः
स्वकीयं मनो निवारयति, स्वअष्टाभिर्भूर्विभिः संसारस्य पालनं
कुर्वन्नपि स्वमनसि न चारयति अभिमानम्, यतादृशः
विश्वस्य प्रभुः भगवान् शङ्करः पापमार्गानुसारिणीं शुद्धमाकं
बुद्धिं नाशयतु, येन सतां मार्गाणामवलोकनं पूर्णरूपेण भवेत् ।
कविकालिदासः स्वकीये ग्रन्थे अभिज्ञानशाकुन्तले नाटकेऽपि भगवतः
शङ्करस्य अष्टस्वरूपं (जलाग्निचन्द्रादयः) वर्णयति ।

अदिमन् मङ्गलाचरणे विशेषाभासालङ्कारः अगचरावृत्तञ्च ।

22-04-21

डॉ. नतिर्मलकुमार झा, सं. प्राचार्य
श. 30 सं. महावि. सुखसेना, पूर्णियाँ ।

साहित्यम् (प्रतिष्ठा)

शास्त्री ॥

अष्टपत्रम् ।

मालविकाग्निमित्रम् ।

Impressions

Date

Page

मङ्गलाचरणम् → " एकैश्वर्ये स्थितोऽपि प्रणतबहुफले यः स्वयं कृत्वायाः ।

कान्तासंमिष्टदेहोऽप्यविषयमनसां यः पुरस्ताद् यतीनाम् ॥

अष्टाभिर्यस्य कृत्स्नं जगदपि तनुभिर्बिभ्रतो नाभिमानः ।

सन्मार्गलोकनाथ व्यपनयतु स वस्तामसीं वृत्तिमीशः ॥

महाकविकालिदासरचितात् ग्रन्थात्

मालविकाग्निमित्रात् नाटकात् उद्धृतोऽयं श्लोकः मङ्गलरूपम् ।

अत्र कविः महादेवस्तुतियाजेन दर्शकानां मङ्गलानि भवेयुः इति

कामये । स कथयति →

यो भगवान् शङ्करः स्वकीयमक्तेभ्यो मनोवाञ्छितफलानाम् अपारं

भाण्डारं दद्यान्नोऽपि केवलं राजचर्म परिचाय स्वकार्यं सम्पादयति

स्वशरीरार्घं स्वकीयपत्नीं गौरीं निद्याद्यापि विश्वस्थ भोगेभ्य

स्वकीयं मनो निवारयति, स्वष्टाभिर्मुर्तिभिः संसारस्थ पालनं

कुर्वन्नपि स्वमनसि न चारयति अभिमानम्, यतादृशः

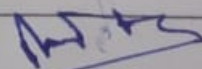
विश्वस्थ प्रभुः भगवान् शङ्करः पापमार्गानुसारिणीं युष्माकं

बुद्धिं नाशयतु, येन सतां मार्गाणामवलोकनं पूर्णरूपेण भवेत्

कवि कालिदासः स्वकीये ग्रन्थे अभिज्ञानशाकुन्तले नाटकेऽपि भगवत

शङ्करस्य अष्टस्वरूपं (जलाग्निचन्द्रादयः) वर्णयति ।

अस्मिन् मङ्गलाचरणे विशेषाभावालङ्कारः अगचरा वृत्तञ्च

डॉ. निर्मलकुमार झा, स. प्राचार्य

श. उ. सं. महावि. सुखसेना, पूर्णियाँ